

зі свавіллям, анексія територій держави та інші трагічні наслідки військової агресії, дійсний вимір яких ще вимагає свого визначення, показують, що збереження *status quo* в існуючому правовому полі не дозволяє суспільству демократичним шляхом запобігати зловживанню владою, а, отже, не гарантує від повторення таких подій у майбутньому.

Таким чином, вважаємо, що на сьогодні термін «узурпація влади» є нічим іншим, як політичним гаслом, що не відповідає Конституції України та забезпеченню конституційних гарантій народовладдя. Кримінальний закон не передбачає всіх можливих запобіжників протиправній за змістом діяльності можновладців, якій притаманні ознаки узурпації влади, відтак, він має містити відповідальність за дії, спрямовані на незаконне порушення балансу між гілками державної влади, зокрема, її узурпацію, а відповідна стаття КК України може бути сформульована таким чином: «Стаття 109¹. Узурпація державної влади

1. Узурпація державної влади, тобто вчинення будь-якого діяння всупереч встановленому Конституцією та законодавством України порядку, спрямованого на захоплення державної влади.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки...».

Разом із цим криміналізація узурпації влади матиме запобіжне значення за умов прийняття законодавства про імпічмент Президента, а також зняття недоторканності депутатського та суддівського корпусів, адже тільки наявність повноцінних легітимних правових регуляторів і засобів щодо гарантування законного впливу на представників усіх гілок державної влади може забезпечити запобігання діянням, спрямованим на узурпацію влади.

С. Я. Лихова, д.ю.н., професор, завідувач кафедри кримінального права і процесу Юридичного інституту Національного авіаційного університету

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ДІЯНЬ ПРОТИ ЖУРНАЛІСТІВ ЯК ПРИКЛАД ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ СТРУКТУРНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ

Розглядаються питання структури кримінального законодавства (КК України), зокрема, співвідношення загальних і спеціальних норм. Аналізуються питання кримінальної відповідальності за порушення інтересів журналістів (так звані злочини проти журналістів).

Рассматриваются вопросы о структуре уголовного законодательства (УК Украины), в частности, соотношение общих и специальных норм. Анализируется вопрос об уголовной ответственности за нарушение интересов журналистов (так называемые преступления против журналистов).

The penal legislation (Criminal Code of Ukraine) structure issues, in particular, the correlation of common and specific rules have been considered. The issues of criminal liability for violating the interests of journalists (so-called «crimes against journalists») have been analyzed.

У першу чергу, слід пояснити, що в цій публікації розуміється III принцип структурності кримінального закону? Це суто кримінально-правовий принцип, що стосується лише цієї галузі права і не є кримінального закону, яким слід вважати КК України. Такі принципи, як принцип рівності громадян перед законом, принцип законності й юридичної визначеності, принцип вини, справедливості, гуманізму тощо, слід розглядати як конституційні принципи, що визначають всю систему законодавства нашої країни. Так само необхідно звернути увагу на те, що не лише кримінальне законодавство має бути гуманним. Адже принципами взагалі знаходиться в основі будь-якого виду юридичної відповідальності і взагалі його можна розглядати як принцип, на якому ґрунтуються й моральні, й інші соціальні норми будь-якої правової держави. Тому серед принципів, що запропоновано закріпити на законодавчому рівні в новому КК України¹, виключно кримінально-правовими можна вважати положення щодо індивідуалізації кримінальної відповідальності, її особистого характеру та, очевидно, невідворотності кримінальної відповідальності. Решта - переписування тексту Конституції України з використанням кримінально-правової термінології.

Але є такі основоположні засади (принципи), що дійсно знаходяться в основі кримінального закону, на яких він побудований, що регулюють його існування як чітко структурованого законодавчого акта. Окремі з них містяться в тексті закону, наприклад, основні засади призначення покарання, порядок застосування того чи іншого виду покарання. Є принципи доктринальні, але відхід від яких означатиме відхід від всієї системи кримінального права, наприклад, хіба не є принципом положення щодо того, що єдиною підставою кримінальної відповідальності є склад злочину (питання про кримінальну відповідаль-

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів : Закон України від 14 травня 2015 р. №421-VI11 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/421-19/para6#n6>. - Заголовок з екрана.

ність за кримінальні правопорушення ще остаточно не вирішене, але це не змінює проблему).

На наш погляд, виникає необхідність звернути увагу на такий доктринальний кримінально-правовий принцип, як принцип структури кримінального закону. Навіть у такі тяжкі для кримінального закону часи, пов'язані з кардинальними змінами щодо кримінальних проступків, цей принцип діє: КК України поділяється на Загальну та Особливу частини, його статті містять чітку структуру (незважаючи на численні примітки та норми щодо спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності), структура Особливої частини зумовлена розумінням змісту родового об'єкта однорідних юридичних складів злочинів, які розташовані в конкретних розділах. Але саме цей принцип дуже часто порушувався і порушується зараз.

Розглянемо це на прикладі так званих злочинів проти журналістів. Відомим і незаперечним є факт існування в Особливій частині КК України загальних і спеціальних норм. Спеціальна норма відрізняється від загальної, наприклад, за такою ознакою юридичного складу злочину, як предмет. Чужим майном може бути і зброя, і наркотичні засоби тощо. Але з певного часу, ще коли існував КК України 1960 р., законодавець із невідомих, очевидно, політичних і популістських причин почав особливо захищати працівників правоохоронних органів. Потім з'явилася стаття про державних діячів, потім про суддів. При цьому порушувався ще один доктринальний принцип, відповідно до якого спеціальна норма має містити більш сувору санкцію, ніж загальна. Наприклад, якщо говорити про такий тяжкий злочин, як вбивство (ч. 2 ст. 115 КК України), то більш сувору санкцію, ніж містить ця стаття, уявити неможливо. Але забуваючи про рівність громадян перед законом, (що має означати не лише положення щодо відповідальності, а й положення щодо захисту), життя і здоров'я окремих громадян захищається окремими статтями, хоча достатньо і ч. 2 ст. 115 КК України. Це тягне за собою і певні недоречності та некоректні моменти в кваліфікації та формулюванні об'єктивної сторони (наприклад, замах кваліфікується як закінчений злочин).

Сьогодні законодавець має можливість змінити кримінальне законодавство, зробити його більш сучасним, структурованим, уникнути колізійних моментів. Натомість, КК України доповнено низкою статей, що в сукупності названі автором законопроекту В. В. Карпунцовим «злочини проти журналістів». Таке доповнення викликане лише популіст-

ськими мотивами, адже життя, здоров'я, честь, гідність будь-якої людини достатньо захищені нормами КК України. Тому і з'явилися норми двійники: ст. 345¹ КК України («Погроза або насильство щодо журналіста»). Ця стаття за своєю структурою є прикладом недосконалості: ч. 1 ст. 345¹ КК України містить основний склад злочину, ч. 2 ст. 345¹ КК України - так само основний склад злочину, а ч. 3 ст. 345 КК України - ще один основний склад злочину. При цьому, якщо зважати на назву статті, вона є більш вузькою, ніж зміст самої статті. В назві йдеться лише про журналістів, а в тексті диспозиції ще про близьких родичів і членів сімей, що вже є підставою для дискусії: кого вважати потерпілими? В КК України вже існують норми, передбачені статтями 171, 121, 122, 125-127, 129 КК України і ми вважаємо, що цього достатньо, щоб захистити журналістів.

Не зовсім зрозумілим є підхід до захисту життя журналіста. Стаття 348¹ КК України прирівнює журналістів, їх близьких родичів, членів сім'ї до таких осіб, як Президент України, Голова Верховної Ради України тощо (ст. 112 КК України). В той самий час убивство захисника чи представника особи кваліфікується на загальних підставах за п. 8 ст. 115 КК України. Вважаємо, що такий підхід має бути застосований не лише за посягання на життя журналіста, а й на життя будь-якої особи, так би мовити спеціального потерпілого, тим більше, що санкція ч. 2 ст. 115 КК України дозволяє застосувати найбільш тяжке покарання (15 років позбавлення волі та довічне позбавлення волі). До речі, в даному випадку слід відмітити ще два некоректні моменти. По-перше, санкція ст. 348¹ КК України є менш суворою, ніж санкція ч. 2 ст. 115 КК України, зважаючи на її нижню межу. Очевидно, цей момент законодавець відносить на рахунок формулювання діяння: якщо вбили, то слід призначати покарання строком від 10 до 15 років позбавлення волі, а якщо мав місце лише замах, то можна призначити і дев'ять років позбавлення волі. По-друге, в тексті диспозиції не вказано на форму вини. Всі знають, що вбивство може бути як умисним, так і необережним (не дуже вдале формулювання поняття вбивства вже не раз ставало предметом обговорення, але ніхто так і не змінив назву і текст диспозиції ст. 119 КК України). На нашу думку, призначати довічне позбавлення волі за необережний злочин, навіть пов'язаний із позбавленням життя людини, не є проявом принципу справедливості, гуманізму й інших конституційних лозунгів (принципів).

Чотири статті (злочини проти журналістів) доповнили розділ XV КК України («Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян»). Відомо, що журналісти є незалежними особами, в чому і полягає сутність їх професійної діяльності, яка є яскравим прикладом принципу демократичної держави - свободи слова.

У примітці до ст. 345¹ КК України міститься роз'яснення, кого слід вважати журналістом. На жаль, законодавець оминув увагою інших потерпілих і забув про ст. 349¹ КК України («Захоплення журналіста як заручника»). Журналіст може своєю незаангажованою професійною діяльністю нанести суттєву шкоду авторитету працівникам органів місцевого самоврядування, державній владі та окремим її представникам, розкрити корупційні чи інші незаконні схеми об'єднань громадян, але тоді він буде потерпілим. При цьому авторитет цих органів ніяк на нього не поширюється. Родовим об'єктом злочинів, складі яких передбачені розділом XV КК України, не охоплюється діяльність журналістів. Журналіст діє від власного імені, від імені засобу масової інформації, від імені професійної чи творчої спільки журналістів (про це йдеться в примітці до ст. 345¹ КК України).

Тому навіть якщо й уявити, що з'явиться ідея захищати інтереси журналістів окремим розділом, то родовим об'єктом тут слід визнати правові відносини, які складаються в процесі реалізації права журналістів на свободу слова (тоді право інших громадян на ту саму свободу слова слід захищати якимось інакше), а безпосередніми об'єктами в кожній із запропонованих статей треба вважати життя, здоров'я, власність тощо. Але, на наш погляд, такий підхід у КК України є недопустимими. Відповідно до принципу структурності в основі поділу Особливої частини КК України знаходиться розуміння родового об'єкта, а не такий елемент юридичного складу злочину, як потерпілий.

Ми поважаємо досвід всіх країн, але від наших далеких і близьких сусідів треба брати лише найкраще, щоб український кримінальний закон не відтворював такі законодавчі «перлини», як КК Казахстану, в якому ст. 166¹ має назву «Посягання на життя Першого Президента Республіки Казахстан - Лідера Нації», а ст. 167 - «Посягання на життя Президента Республіки Казахстан» (до речі, покарання за ці два злочини однакові).

В. Б. Харченко, д.ю.н., доцент, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ЗАКОНОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ (за Кримінальним уложенням 1903 р.)

Розглядаються питання використання історичного досвіду розвитку кримінального законодавства в частині визначення родового об'єкта злочинів у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності та його використання у законотворчій діяльності з метою вдосконалення систематизації Особливої частини Кримінального кодексу України.

Рассматриваются вопросы использования исторического опыта развития уголовного законодательства в части определения родового объекта преступлений в сфере охраны прав на объекты интеллектуальной собственности и его использования в законотворческой деятельности с целью совершенствования систематизации Особой части Уголовного кодекса Украины.

The questions of the use of historical experience of development of criminal statute are examined in part of determination of family object of crimes in the field of guard of rights on the objects of intellectual property and his use in constructive endeavour activity with the purpose of perfection of systematization of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine.

На сьогодні більшість науковців підтримує тезу, що сучасна законотворча діяльність не є системною та нагадує броунівський рух, що неможливо та немисливо передбачити. Досвід попередніх поколінь та напрацювання видатних вітчизняних учених зневажаються з неймовірною легкістю. Таке ставлення не оминило й питання щодо родового об'єкта злочинів у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності, що протягом багатьох років у кримінальному праві України залишається невизначеним. Виокремлення вказаних злочинів у самостійну групу, тобто визнання прав на об'єкти інтелектуальної власності родовим об'єктом злочинів, останній раз характеризувало систему цих посягань у Кримінальному уложенні 1903 р. Після цього, виходячи з державної політики в сфері правової охорони прав на результати творчої діяльності, а також принципів побудови економічних відносин, указані злочини вже не розглядалися як єдина група.